

HÜSREV ü ŞİRİN

(خسرو و شیرین)

Altın Orda şairlerinden
Kutb tarafından yapılan,
Nizâmî-i Gencevî'nin
aynı adı taşıyan mesnevisinin
ilk Türkçe tercümesi.

Kutb hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Ancak eserde yer alan methiyeler ve sebep-i te'lîf bölümündeki bazı beyitlerden hareketle onun Şehzade Tini Beg'e kapılanmak isteyen (beyit 206-207), bunun için uzaklardan gelmiş (beyit 250-251) Hârizm veya Mâverâünnehir menşeli bir kişi olduğu, çeşitli ilimlerde bilgisinin bulunduğu (beyit 228-229), şehzadeye öğütler verecek bir olgunluk ve itibara eriştiği (beyit 194-203), samimi bir müslüman olduğu (münâcât ve na'ttaki türlü beyitler) söylenebilir.

Kutb eserini, Altın Orda Hükümdarı Özbek Han'ın Gök Orda'nın başşehri Siğnak'ta hüküm süren şehzadesi Tini Beg ile eşi Cemile Han Melek Hatun adına Türkçe'ye çevirmiştir. Tini Beg'in Gök Orda'ya 727 (1327) yılında gittiği ve 740'ta (1339-40) kardeşi Canı Beg tarafından öldürüldüğü bilindiğine göre Kutb'un eserini bu yıllara rastlayan bir tarihte yazmış olması gerekir. Eserin 742 (1341-42) yılında ve Tini Beg'in Altın Orda hanlığı esnasında kaleme alındığına dair rivayetler (meselâ bk. İnan, XIV-XV [1950], s. 5; Fazılov, XXI [1973], s. 89 vd.) doğru değildir.

Eserin baş tarafında tevhid ve münâcâtlar, Hz. Peygamber ve çehâryâr için na'tlar, Tini Beg Han ve eşi adına methiyelerle "sebeb-i te'lîf-i kitâb" yer alır. Nizâmî'nin eseri yaklaşık 5700, Kutb'a ait eldeki metin ise 4729 beyittir. Böylece eserin aslı ile tercümesi arasında 1000 beyte yakın bir fark ortaya çıkmaktadır ki bu fark, ya Nizâmî'nin oldukça uzun ve edebî sanatlarla yüklü bazı tasvirlerini Kutb'un kısaltmış olduğunu veya metnin istinsah sırasında eksik bırakıldığını düşündürmektedir. Ancak Nizâmî'nin eserinde bulunan bölüm başlıkları Kutb'un eserinde de aynen yer aldığına göre mevcut eksikliklerin hikâyenin bütünlüğünü bozacak mahiyette olmadığı anlaşılmaktadır.

Vezin bakımından eserin aslına bağlı kalan şairin (mefâilün mefâilün feülün)

sadece çehâryâr methiyelerini *Kutadgu Bilig* vezniyle (feülün feülün feülün feül) yazması, Köprülü'ye göre Türk ve İran edebiyatlarında başka örneği bulunmayan bir orijinallik teşkil etmektedir. Kendisinin de kuvvetli bir nâzım olduğu eserin baş tarafına koyduğu 271 beyitlik ilâveden anlaşılan Kutb'un Nizâmî'nin mesnevisini başarı ile Türkçe'ye naklettiği söylenebilir. Eseri ilk defa yayımlayan A. Zajczkowski de metnin aslı ile tercümesi arasında yaptığı karşılaştırmadan sonra bu neticeye vardığını belirtmektedir.

Bugün yegâne nüsha olarak bilinen (Paris, Bibliothèque Nationale, Manuscrits turcs, Ancien fonds, nr. 312) eldeki metnin sonunda yer alan beyitlerden, eserin 1383'te Berke Fakih adlı bir Kıpçak tarafından İskenderiye'de Altın Boğa adına istinsah edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Mesnevinin sonuna müstensih tarafından eklenen 66 beyitlik kısmın dili esas itibarıyla asıl metnin dilinden farksızdır. Bu da eserin yazıldığı yer ile istinsah edildiği yerin aynı dil çevresinden olduğunu göstermektedir.

Altın Orda sahasında yazılmış en eski Türkçe metin olarak bilinen *Hüsrev ü Şîrîn*, gerek Türk dili tarihinin mühim bir merhalesini teşkil eden Altın Orda sahasının yazı dili gerekse Kıpçak lehçesi hakkında ana kaynaklardan birini teşkil etmesi bakımından önemli bir mesnevidir. Eser, Türk dilinin yeni kurulan kültür merkezlerinde edebî lehçelerinin teşekkül etmeye başladığı geçiş döneminin eseri olarak hem Hârizm yazı dilinin hem de Çağatayca'nın özelliklerini taşımaktadır. *Hüsrev ü Şîrîn*, fiil çekimi yönünden Çağatay öncesine yakın olmakla beraber ses özellikleri ve kelime hazinesi bakımından Kıpçakça'nın hususiyetlerini taşımaktadır. Nizâmî'nin mesnevisini büyük çoğunlukla Türkçe kelimelerle tercüme etmeye çalışan Kutb'un eseri zengin bir kelime hazinesine sahiptir. Mütercimmin bu eseriyle henüz yazı diline geçmemiş bazı kelimeleri edebî dile kazandırdığı tahmin edilmektedir.

1913 yılında A. Samoyloviç tarafından bulunan eseri Ananiasz Zajczkowski metin, tıpkıbasım ve sözlük olarak üç cilt halinde neşretmiş (bk. bibl.), eser ayrıca Necmettin Hacıeminoğlu tarafından imlâ, ses ve şekil özellikleri üzerinde bir inceleme ile birlikte yayımlanmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Kutb, *Hüsrev ü Şîrîn*: *Najstarsza Wersja Turcka, Husrev u Şirin Qutba* (nşr. A. Zajczkowski), I-III, Warszawa 1958-61; a.mlf., *Hüsrev ü Şîrîn* (nşr. Necmeddin Hacıeminoğlu, *Kutb'un Hüsrev ü Şîrîn'i ve Dil Hususiyetleri* içinde), İstanbul 1968, s. 181-459; M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1926), İstanbul 1981, s. 303-305; A. Zajczkowski, "Kutb'un Hüsrev ü Şîrîn Adlı Eseri Hakkında", *VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler* (1957), Ankara 1960, s. 159-164; a.mlf., "Opisy zaloby (Jas) w Tureckiej wersji poematu Husrev u Şirin ze Złotej Ordy", *RO*, XXI (1957), s. 17-26; a.mlf., "Studia nad stylistyką i poetyką Tureckiej Wersji Husrâv u Şirin Qutba", a.e., XXV (1961), s. 31-82; XXVII (1963), s. 7-44; E. N. Nadzhip, "Khosrau i Shirin Kutba i ego yazuiik", *Tyurkologičeski Sbornik* (ed. A. N. Kononov), Moskva 1966, s. 80-81; Necmettin Hacıeminoğlu, *Kutb'un Hüsrev ü Şîrîn'i ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul 1968; a.mlf., "Kutub", *TDEA*, VI, 20-21; Arsen M. İbatov, "Kutbtyñ, "Husrâu u Şîrîn", poemasyñyn sözdigi (XIV. ğasyr)", *Qazaq SSR-ning Gylým baspasi*, Alma Ata 1974, s. 279; Abdülkadir İnan, "Kutub'un Husrev ve Şîrîn'inden Örnekler", *TD*, XIV-XV (1950), s. 5-28; Faruk K. Timurtaş, "Türk Edebiyatında Husrev ü Şîrîn ve Ferhad u Şîrîn Hikâyesi", *TDED*, IX (1959), s. 71-72; Ali Fehmi Karamanloğlu, "Ananiasz Zajczkowski", a.e., XIX (1971), s. 3; E. I. Fazılov, "Kutb'un Hüsrev ü Şîrîn Yazmasında Bulunan Kayıtlar" (trc. Nazif Hoca), a.e., XXI (1973), s. 89-96.

NECMETTİN HACIEMİNOĞLU

HÜSREV ü ŞİRİN

(خسرو و شیرین)

Şeyhî'nin

(ö. 832'den [1429] sonra)

Nizâmî-i Gencevî'nin

aynı adı eserinin nakil yoluyla
meydana getirdiği mesnevisi.

Aruzun "mefâilün mefâilün feülün" kalıbıyla yazılmış 6944 beyitlik bir eserdir. Şeyhî, II. Murad'a ithaf ettiği eserini onun tahta çıktığı sırada yazmaya başlamış, fakat tamamlayamadan vefat etmiştir. Şeyhî 832'den (1429) sonra öldüğüne göre *Hüsrev ü Şîrîn*'in 1421-1430 yılları arasında yazıldığı söylenebilir. Mesnevinin son kısmını oluşturan "Şîrûye Vak'ası" daha sonra Rûmî adlı bir şair tarafından aynı vezinle tercüme edilmiştir (*Hüsrev ü Şîrîn*, hazırlayanın girişi, s. 150-153). Şairin yeğeni Cemâlî de eserin sonuna padişaha methiye tarzında 109 beyitlik bir zeyil eklemiştir. Eserin nerede yazıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte Kütahya'da veya II. Murad'ın Edirne'deki sarayında telif edildiği tahmin edilmektedir. Ancak Hammer Keşişdağ'ın (Uludağ) güzelliğinden, âimleri ve âbidlerinden, şairlerin Bizans döneminden beri oraya gittiklerinden bahsederken, "Osmanlılar'ın

ilk şâir-i hayâlîsi Molla Şeyhî Hüsrev ü Şîrin'i orada yazardı" (I, 164) diyerek mesnevinin Bursa'da kaleme alındığını söylemektedir.

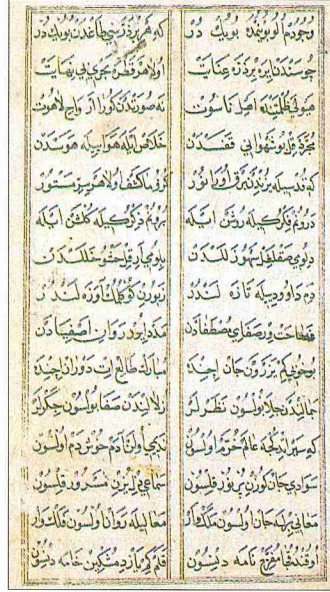
Hüsrev ü Şîrin'in baş kısmında tevhid, münâcât, na't, yaratılış ve yaratıcıya ait hikmet bahsi, kitabın yazılış sebebi, II. Murad için yazılan methiyeler ve padişaha nasihat şeklinde kaleme alınmış bir manzume olmak üzere mesnevi ve kaside tarzında on üç parça manzume (775 beyit) yer alır. Eserin hikâye kısmı on bir bölümden ibaret olup bölümler başlıklarla birbirinden ayrılmıştır. Her bölümün başında şair, o bölümde anlatılan olaylarla ilgili olarak kendine ya da kalemine hitap eden bir girişle konuyu girmektedir. Eserde ayrıca Hüsrev, Şîrin ve Ferhad dilinden söylenmiş yirmi altı gazel, Şîrin ağzından söylenmiş kaside biçiminde bir münâcât ile Ferhad ağzından söylenmiş yedi bentlik bir terciibend bulunmaktadır. Bu mesnevîde Medâin Hükümdarı Hüzmüz'ün oğlu Hüsrev ile Ermen melikesi Mihîn Bânû'nun yeğeni Şîrin arasındaki aşk anlatılmaktadır (konunun özeti için bk. HÜSREV ve ŞİRİN).

Şeyhî, *Hüsrev ü Şîrin*'in konusunu Nizâmî'den almakla birlikte esere yaptığı ilâveler, olaylar arasındaki takdim ve tehirler, değişik yerlerine eklediği âşıkane gazellerle tercümeden ziyade nakil denilebilecek bir tarzı denemiştir. Nizâmî'de bütün eserin aynı vezinle sürüp gitmesine karşılık Şeyhî, giriş bölümünde ve ara manzumelerde değişik vezin ve nazım şekilleri kullanarak eserini yeknesaklıktan kurtarmaya çalışmıştır. Nitekim edebiyat tarihçileriyle Âşık Çelebi, Kınalızâde Hasan Çelebi ve Latîfî gibi tezkire yazarları onun bu özellikleri üzerinde durarak takdirlerini ifade etmişlerdir (*Hüsrev ü Şîrin*, hazırlayanın girişi, s. 132-142, 147-149).

Şeyhî'nin, henüz gelişme döneminde bulunan ve aruz veznine tam intibak edememiş olan XV. yüzyıl Türkçe'siyle ortaya koyduğu *Hüsrev ü Şîrin* nazım dili, üslûp, edebî sanatlar ve hayal gücü bakımından Nizâmî'nin eseriyle kıyaslanamasa da aynı konuyu işleyen Türkçe emsalleri arasında seçkin bir yere sahiptir.

Yazıldığı dönemden itibaren büyük rağbet gören *Hüsrev ü Şîrin*'in Türkiye'de ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde elliden fazla yazma nüshası tesbit edilmiştir (meselâ bk. İÜ Ktp., TY, nr. 3054, 3082; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 253; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Manzum, nr. 1173; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2571; Hacı Selim Ağa Ktp.,

Şeyhî'nin
Hüsrev ü Şîrin
mesnevisinin
ilk iki sayfası
(Millet Ktp.,
Ali Emîrî Efendi,
Manzum,
nr. 1173)

Kemankeş Emîr Hoca, nr. 530; British Museum, Add, nr. 7906; Bibliothèque Nationale, A.F., nr. 352, 392). Faruk K. Timurtaş, eserin sekiz nüshasına dayanarak hazırladığı tenkitli metnini bir inceleme kısmıyla birlikte yayımlamıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Şeyhî, *Hüsrev ü Şîrin* (haz. Faruk K. Timurtaş, İstanbul 1963), İstanbul 1980, ayrıca bk. hazırlayanın girişi, s. 132-142, 147-153; Âşık Çelebi, *Meşâirü 'ş-şuarâ*, vr. 253^b-254^b; Latîfî, *Tezkire*, s. 215-217, 295, 296; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 128, 129, 131; Sehî, *Tezkire* (Kut), vr. 49^b; Âli Mustafa, *Künhü'l-ahbâr*, İstanbul 1277, s. 193; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 529-530; *Keşfü'z-zunûn*, I, 704; Hammer (Atâ Bey), I, 164; II, 186; *Sicill-i Osmânî*, III, 113; IV, 721; Fâik Reşad, *Târih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1913, s. 80-101; *Osmanlı Müellifleri*, II, 254; J. Deny, *Grammaire de la langue turque*, Paris 1921, s. X-XVIII; Hıfzı Tefvîk v. dğr., *Türk Edebiyatı Nümüneleri*, İstanbul 1926, s. 219-242; İsmail Hakkı (Uzırçarşılı), *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s. 268; Faruk K. Timurtaş, *Şeyhî, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1969, s. 100-134; a.mlf., "Fatih Devri Şairlerinden Cemâlî ve Eserleri", *TDED*, IV/3 (1951), s. 189-213; a.mlf., "Şeyhî'nin Hayatı ve Şahsiyeti", a.e., V (1954), s. 91-120; a.mlf., "Türk Edebiyatında Hüsrev ü Şîrin ve Ferhad ü Şîrin Hikâyesi", a.e., IX (1959), s. 70-80; a.mlf., "Hüsrev ve Şîrin ve Ferhad ü Şîrin Yazan Şairlerimiz", *TDL*, sy. 10 (1952), s. 567-573; a.mlf., "Şeyhî'nin Hüsrev ve Şîrin'i Üzerine Notlar", a.e., sy. 25 (1953), s. 18-20; a.mlf., "Eski Edebiyatımızın Bir Aşk Hikâyesi", a.e., sy. 148 (1964), s. 209-212; a.mlf., "İran Edebiyatından Hüsrev ü Şîrin ve Ferhad ü Şîrin Yazan Şairler", *ŞM*, IV (1961), s. 73-76; a.mlf., "Şeyhî", *İA*, XI, 477-478; Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul 1995, s. 253-263; B. Flemming, "Fahris Hüsrev ü Şîrin vom Jahr 1367", *ZDMG*, CXV/1 (1965), s. 36-64; Fevziye Abdullah, "Ferhad ile Şîrin", *İA*, IV, 565.

MUSTAFA ÖZKAN

HÜSREVİYYE CAMİİ

Halep'te
XVI. yüzyıla ait
Mimar Sinan eseri cami.

Kanûnî Sultan Süleyman döneminde vezir Deli Hüsrev Paşa tarafından yaptırılmıştır. Kitâbesinde yazılı bulunan 952 (1545) veya 953 (1546) yılları herhalde inşaatın bitirilmesini göstermektedir. Çünkü Hüsrev Paşa'nın ölüm tarihi tartışmalı olmakla beraber genellikle 951 yılının son ayları (1545) olarak kabul edilir.

E. Egli, Hüsreviyye Camii'nin yapımına 1536'da başladığını ve 1537'de tamamlandığını bildirmektedir. Aptullah Kuran ise caminin inşasının pek çok kaynakta öne sürüldüğü gibi Hüsrev Paşa'nın Şam beylerbeyliğinde bulunduğu 1534-1538 yılları arasında değil 1541'de ikinci vezir olduktan sonra ve büyük ihtimalle İstan-

Hüsreviyye Camii'nin planı

